

فرهنگ در کلام و سیره امیرالمؤمنین (ع)

از منظر قرآن و اهل بیت (ع)

محمدیان، ابائی، طلائی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

فرهنگ در کلام و سیره امیرالمؤمنین (ع)

از منظر قرآن و احادیث (ع)

محمدباقر باستانی، طالابه

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: الغدير

سرشناسه: بابائی طالابه، محمدباقر، ۱۳۴۲.

عنوان و نام پدیدآور: فرهنگ در کلام و سیره امیرالمؤمنین / محمدباقر بابائی، ذویه.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۴۲۸ ص.

شابک: ۲ - ۳۶۶ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فبیبا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: علی بن ابیطالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. دیدگاه درباره فرهنگ.

موضوع: علی بن ابیطالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه - شرح.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: BP ۲۸ / ۰۹ / ۴ ب ۲ ۱۳۹۵

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۹۵۱۵

شماره کتابشناسی: علی: ۴۵۳۴۷۳۰

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۳۳۴۱ - ۸۸۵۰۵۴۰۲

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۷		پیشگفتار
۲۱		مقدمه
۲۷		چکیده
۲۹		فصل اول: فرهنگ و نسخه‌های آن از دیدگاه امیرالمؤمنین *
۲۹		مبحث اول: چیستی فرهنگ
۳۱		۱. واژه‌شناسی (ترمولوژی) فرهنگ
۳۲		۲. تحلیلی بر تعاریف فرهنگ
۴۱		۲-۱. نقاط کلی و مشترک تعاریف فرهنگ
۴۲		۳. تعریف فرهنگ
۴۷		۴. فرهنگ اسلامی / علوی
۴۷		۵. فرهنگ علوی
۵۰		۶. فرهنگ ایدئال
۵۲		۷. عناصر فرهنگ
۵۵		۸. عناصر فرهنگ از دیدگاه امیرالمؤمنین *
۵۷		۹. مؤلفه‌های مقوله‌ارزشی فرهنگ علوی
۵۸		۱۰. مؤلفه‌های فکری و اندیشه‌ای فرهنگ علوی
۵۸		۱۱. رابطه مقوله‌های فکری و ارزشی در فرهنگ علوی
۶۲		۱۲. تبیین عناصر فرهنگ علوی
۶۳		الف) عناصر فکری و اندیشه‌ای
۶۳		۱. عنصر علم وجودی و واقع‌بین

- ۱-۱. انسان در پرتو عنصر واقع‌نگری ۶۵
۲. آینده‌نگری ۶۸
۳. آینده‌نگاری ۷۳
۴. تجربه‌نگری ۷۶
۵. جامع‌نگری ۷۹
۶. ژرف‌نگری ۸۳
۷. انعطاف‌پذیری ۸۷
- ۱-۷. رهایی از جمود روانی ۸۹
- ۲-۷. ارزش‌سنجی افکار و نظریات ۹۳
- ۳-۷. توجه به همه ابعاد مسئله ۹۴
- ب) ارزش فرهنگ علوی ۹۵
۱. عنصر خداپاوری و خدامحوری ۹۵
- ۱-۱. چهار انسان خداپاور در فرهنگ علوی ۹۹
۲. عنصر حد‌مداری فرهنگ علوی ۱۰۰
۳. عنصر تعادل ۱۰۲
۴. عنصر انسان‌مداری فرهنگ علوی ۱۰۵
۱۳. ویژگی‌های فرهنگ در فرهنگ علوی ۱۱۱
- ۱۳-۱. چندوجهی بودن ۱۱۱
- ۱۳-۲. مجازپذیری ۱۱۲
- ۱۳-۳. مانایی و پایایی ۱۱۲
۱۴. لایه‌های فرهنگ و چگونگی ارتباط آنها فرهنگ علوی ۱۱۳
۱۵. سرمایه فرهنگی ۱۱۹
- مبحث دوم: کارکرد فرهنگ ۱۲۱
۱. معنی‌بخشی به زندگی ۱۲۱
۲. گذرگاه بودن دنیا ۱۲۳
۳. استقلال‌دهی ۱۲۶
۴. انسجام اجتماعی ۱۲۹
۵. ائتلاف و تفاهم ۱۳۱
۶. احراز هویت ۱۳۲
۷. نیک‌کرداری، صداقت و راستی ۱۳۴
۸. عاقبت‌اندیشی ۱۳۴

۹. ثبات قدمی	۱۳۵
۱۰. جمع گرایی تا فردگرایی	۱۳۶
۱۱. عدالت خواهی و تساوی همه افراد در برابر قانون	۱۳۷
۱۲. شایسته سالاری بر پایه شایستگی های اکتسابی	۱۳۸
۱۳. مصلحت گرایی	۱۳۹
۱۴. مسئولیت فردی و اجتماعی	۱۴۰
۱۵. آزادی های مدنی	۱۴۱
الف) آزادی در انتخابات	۱۴۲
ب) آزادی اقلیت های مذهبی	۱۴۳
۱۶. توجه به رعایتی در مقابل عقل روایتی	۱۴۴
۱۷. خفا پیوند خویشاوندی	۱۴۶
۱۸. تعهد در اخلاقیات	۱۴۷
۱۹. استناد به کتاب به خدا	۱۴۸
۲۰. تکامل فرهنگی	۱۴۹
۲۱. تمایز جوامع انسانی حیوانی	۱۵۰
فصل دوم: تحولات اجتماعی - فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع)	
مبحث اول: وضعیت اجتماعی - فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع)	۱۵۳
۱. دگردیسی و برگشت فکری و اعتقادی	۱۵۵
۲. وضعیت گروه های فکری دوره امیرالمؤمنین (ع)	۱۵۵
۳. وضعیت هنجاری دوره امیرالمؤمنین (ع)	۱۵۷
۴. وضعیت فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع)	۱۵۷
مبحث دوم: انتظارات و اولویت گذاری های اجتماعی - فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع)	۱۵۸
۱. اولویت های تحولات فرهنگی و اجتماعی در فرهنگ علوی	۱۶۲
۲. منشور و بیانیه اولویت های اجتماعی و فرهنگی امیرالمؤمنین (ع)	۱۶۲
الف) اولویت های اندیشه علمی	۱۶۶
۱. شناخت خدا	۱۶۶
۲. خودشناسی	۱۶۶
۳. حق طلبی	۱۶۷
۴. کمال خواهی	۱۶۸

۵. آزادی فکری و رهایی از وابستگی‌ها ۱۶۹
۶. ضرورت توجه به معنویات ۱۷۰
۷. مردم‌داری ۱۷۱
۸. ضرورت آخرت‌گرایی ۱۷۲
۹. اصل برائت و استصحاب در رفتارهای خودی ۱۷۳
- (ب) اولویت‌های ارزشی و انگیزه عملی ۱۷۳
۱. تبعیت از الگو ۱۷۳
۲. دادن هویت اخروی به اعمال ۱۷۴
۳. توسعه آموزش و پرورش ۱۷۶
۴. تصحیح فرهنگ عمومی ۱۷۷
- ۱- تقویت آداب و رسوم پسندیده ۱۷۷
- ۴- مبارزه با روش‌ها و سنت‌های غلط ۱۷۸
- ۳- مبارزه با چاپلوسی و ترویج فرهنگ انتقاد سازنده ۱۷۸
۵. رعایت االت اجتماعی و نهادهای سازشی آن ۱۸۰
۶. خودسازی ۱۸۴
۷. اخلاق اجتماع ۱۸۶
۸. تفاوت در برخورد با خودی و برخدی ۱۸۷
- مبحث سوم: آسیب‌های فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع) ۱۸۸
۱. آسیب‌شناسی ۱۸۸
۲. آسیب‌شناسی فرهنگی ۱۸۹
۳. انواع آسیب‌های فرهنگی ۱۹۱
- (الف) آسیب‌های فکری فرهنگی ۱۹۱
۱. شبهه‌افکنی ۱۹۲
۲. تحریف در معانی و مفاهیم قرآن ۱۹۴
۳. اکتفا به قرآن و ترک سنت و سیره اهل بیت (ع) ۱۹۶
۴. ناسازگاری سامانه‌های نظام فکری ۱۹۶
۵. تحول فرهنگی ۱۹۹
۶. ارتداد فرهنگی ۲۰۲
۷. فقر فرهنگی ۲۰۴
۸. فقر شناختی از امیرالمؤمنین (ع) ۲۰۴
۹. ظهور بدعت‌ها ۲۰۶
- (ب) آسیب‌های فرهنگی در بُعد ارزشی ۲۰۹

۱. فرهنگ عمومی شدن ارزش‌های غیردینی ۲۱۰
۲. طلحه و زبیر و غائله جمل ۲۱۲
۳. سستی در ارزش‌های فرهنگی ۲۱۶
۴. کم‌رنگ شدن روح عبادت و مواسات اسلامی ۲۱۷
۵. رواج شهوت‌رانی ۲۱۸
۶. تغییر ماهیت جهاد ۲۱۸
۷. رواج تن‌پروری ۲۱۸
۸. ازمیان رفتن قبح زراندوزی و تقسیم جامعه به غنی و فقیر ۲۱۸
۹. اوج سرمایه‌داری و روحیه‌مداری ۲۲۰
۱۰. تفاخر به مردگان ۲۲۰
- مبحث چهارم: آسیب‌های فرهنگی خواص ۲۲۲
۱. ویژگی‌های خواص ۲۲۲
۲. انواع خواص ۲۲۶
- ۱-۲. خواص در سنت و روایات ۲۲۶
- ۲-۲. تعریف خواص در اسلام ۲۲۷
۳. خواص در ادبیات فرهنگ علوی ۲۳۲
- ۱-۳. خواری / خواریون ۲۳۳
- ۲-۳. اولوالعلم و اهل بصیرت ۲۳۴
- ۳-۳. ملا ۲۳۶
- ۴-۳. پیشوایان ۲۳۷
- ۵-۳. اهل قلم ۲۳۸
- ۶-۳. مجاهدان و رزمندگان ۲۴۰
۴. انتظارات از مجاهدان و رزمندگان ۲۴۰
- ۱-۴. پیشگامان ۲۴۲
۵. عملکرد خواص از نگاه قرآن و احادیث ۲۴۲
- ۱-۵. انتظارات قرآن از علما ۲۴۳
- ۲-۵. خواص غیرحق در قرآن ۲۴۷
۶. تاکتیک‌های خواص باطل برای مقابله با امیرالمؤمنین علی علیه السلام ۲۵۰
- ۱-۶. شبهه افکنی ۲۵۰
- ۲-۶. تعمیم لقب امیرالمؤمنین به دیگران ۲۵۲
- ۳-۶. جعل مناقب و لعن بر امام علی علیه السلام ۲۵۳

۷. عملکرد خواص در دوره زمامداری امیرالمؤمنین (ع) ۲۵۴
- مبحث پنجم: آسیب‌های فرهنگی عوام ۲۶۲
۱. عوام در قرآن و حدیث ۲۶۳
- ۱-۱. عوام و فطرت ۲۶۳
- ۱-۲. ویژگی‌های عوام و اکثریت ۲۶۴
- ۱-۳. نقش عقل در خواص و عوام ۲۶۵
- ۱-۴. جایگاه عوام نزد خدا ۲۶۷
- ۱-۵. راهکار نجات عوام ۲۶۹
- ۱-۶. عاقبت تعطیلی قوه عاقله عوام ۲۶۹
- ۱-۷. علت مضاعف شدن عذاب عوام ۲۷۰
۲. عوام در رده مردم ۲۷۱
۱. تغییر دیدگاه از خواص به عوام و بالعکس ۲۷۲
۳. عوام در نهج البلاغه ۲۷۳
۴. واژه عوام در ادب فارسی و عربی ۲۷۶
- ۴-۱. ناس ۲۷۶
- ۴-۲. پیروان گمراه ۲۷۷
- ۴-۳. مستضعفان ۲۷۸
- الف) استضعاف فکری ۲۷۸
- ب) مستضعفان سیاسی - اجتماعی ۲۷۹
۱. مستضعفان کافر ۲۷۹
۲. مستضعفان ظالم ۲۸۰
۳. مستضعفان مؤمن ۲۸۱
۴. خواص مستضعف ۲۸۲
۵. آسیب‌های عوام در دوره امیرالمؤمنین (ع) ۲۸۳
- ۵-۱. دنیاپرستی ۲۸۳
- ۵-۲. گسست فرهنگی ۲۸۴
- ۵-۳. توجه به ظواهر اسلام ۲۸۴
- ۵-۴. نافرمانی از دستورات ۲۸۵
۶. وظایف عوام ۲۸۶
- ۶-۱. اعتراض به عملکرد خواص ۲۸۶
- ۶-۲. مسئولیت‌پذیری ۲۸۷

۲۸۸.....	۳-۶. تبعیت از رهبری.....
۲۸۹.....	فصل سوم: تدابیر امام علی علیه السلام در مواجهه با آسیب‌های فرهنگی.....
۲۹۱.....	۱. منطق حاکم در برخوردهای امیرالمؤمنین علی علیه السلام با آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی.....
۲۹۱.....	۱-۱. الگو و شاخص برخوردها.....
۲۹۳.....	۱-۲. نوع رویکرد امیرالمؤمنین علی علیه السلام در برخوردها.....
۲۹۳.....	۱-۳. افق و هدف یا چشم‌انداز برخوردها.....
۲۹۵.....	۱-۴. شرایط محیطی (وضعیت و موقعیت).....
۲۹۷.....	۱.۲. کلید برخورد با آسیب‌های فرهنگی.....
۲۹۸.....	۲-۱. بصیرت‌زایی.....
۳۰۰.....	۲-۱-۱. بصیرت در رویکرد امیرالمؤمنین علی علیه السلام
۳۰۱.....	۲-۱-۲. انواع بصیرت.....
۳۰۱.....	الف) بصیرت فرهنگی.....
۳۰۲.....	۱. بصیرت فرهنگی در عرصه مفروضات و لایه زیرین فرهنگ.....
۳۰۲.....	۲. بصیرت در لایه میانی فرهنگ.....
۳۰۲.....	۳. ویژگی‌های بصیرت فکری در فرهنگ اسلامی.....
۳۰۳.....	ب) بصیرت دینی.....
۳۰۴.....	۱. ویژگی‌های بصیرت دینی.....
۳۰۴.....	ج) بصیرت مدیریتی.....
۳۰۵.....	۲-۳. بصیرت علوی در برخورد با آسیب‌های فرهنگی اجتماعی.....
۳۰۷.....	الف) راهبردشناسی در بصیرت علوی.....
۳۱۰.....	ب) جبهه‌شناسی در بصیرت علوی.....
۳۱۴.....	ج) جریان‌شناسی در بصیرت علوی.....
۳۱۴.....	۱. جریان سامری.....
۳۱۵.....	۲. جریان سقیفه.....
۳۱۵.....	۳. جریان خون‌خواهی عثمان.....
۳۱۵.....	۴. جریان سرنیزه‌کردن قرآن توسط معاویه و پناه‌بردن به قرآن.....
۳۱۷.....	د) دشمن‌شناسی در بصیرت علوی.....
۳۲۰.....	۲-۴. اقسام مخالفان از نظر حضرت علی علیه السلام
۳۲۱.....	۲-۵. علل شکست ظاهری امیرالمؤمنین علیه السلام
۳۲۲.....	۳. تدابیر و راهبردهای متناسب با خواص.....

- ۳-۱. اتخاذ هدف روشن و ثابت ۳۲۳
- ۳-۲. مبارزه با استفاده ابزاری از مقدسات ۳۲۴
- ۳-۳. توصیه به هجرت ۳۲۴
- ۳-۴. توجه به تغذیه معنوی و مادی ۳۲۵
- ۳-۵. ثبات قدمی در اهداف و پرهیز از منطق هدف وسیله را توجیه می کند ۳۲۶
- ۳-۶. منطق و استدلال ۳۲۷
- ۳-۷. شفاف سازی ۳۲۸
- ۳-۸. معیارگرایی به جای شخص گرایی ۳۳۰
- ۳-۹. ۱. دی و استقامت در احیای سنت رسول خدا (ص) ... ۳۳۱
- ۳-۱۰. ۲. ترویج حدیث نویسی ۳۳۲
- ۳-۱۱. ۳. برخورد با نفوذ فرهنگی اهل کتاب اسرائیلیات ۳۳۴
- ۳-۱۲. مبارزه بی بیمای ۳۳۵
۴. تدابیر و راهبردهای متفلسفانه ۳۳۸
- ۴-۱. بازخوانی جایگاه رسول خدا (ص) و اهل بیت (ع) ۳۳۸
- ۴-۲. شفاف سازی و شناساندن مباحث ۳۳۹
- ۴-۳. تبیین و ارشاد ۳۴۱
- ۴-۴. پرهیز از بدزبانی و هرزگویی ۳۴۳
- ۴-۵. تصحیح مناسبات و تعاملات اجتماعی ۳۴۴
- ۴-۶. تقدم درون بر برون یا وضعیت بر موقعیت ۳۴۵
- ۴-۷. خوش گمانی به برادران دینی ۳۴۶
- ۴-۸. پرهیز اباحه گری ۳۴۷
- فصل چهارم: جمع بندی و نتیجه گیری** ۳۴۹
۱. کاربست الگوی علوی برای مواجهه با آسیب های فرهنگی .. ۳۵۱
- ۱-۱. تحول در مهندسی فرهنگ کشور ۳۵۱
- ۱-۲. تحول در نظام های آموزش و پرورش ۳۵۲
- ۱-۳. گسترش الگو و مدهای به روز ۳۵۳
- ۱-۴. تشجیع حمیت اسلامی ایرانی ۳۵۴
- ۱-۵. تبلیغ مصنوعات فرهنگی اسلامی ایرانی ۳۵۵

۱-۶. به کارگیری راهبرد سلب و ایجاب در تحول نظام اطلاع‌رسانی.....	۳۵۵
۱-۷. توانمندسازی و آسیب‌زدایی فرهنگی.....	۳۵۶
۱-۸. تحول در نظام ارزشی نظام اداری.....	۳۵۷
۱-۹. درک و باور به مسئولیت عمومی در برابر هم.....	۳۵۸
۱-۱۰. افزایش کارکرد عناصر فرهنگ علوی در عرصه‌های مختلف.....	۳۵۸
۱-۱۱. اختیار و سم‌زدایی.....	۳۶۱
۱-۱۲. ارتقای جایگاه اجتماعی علوم و فنون مفید.....	۳۶۲
۳-۱. سازگار کردن باورها و موضع کنشگران.....	۳۶۴
۱-۱۴. هماهنگی باورها و ابزارهای رسیدن به هدف.....	۳۶۴
۱۵- . توجه به ظرفیت‌های روحی و قلبی.....	۳۶۶
۱-۱۶. . تربیت رمان و رفتار.....	۳۶۷
۱-۱۷. دقت در ادخاب درست.....	۳۶۸
کتابنامه.....	۳۷۱
فهرست آیات.....	۳۸۳
فهرست روایات.....	۳۹۷
نمایهٔ اعلام.....	۴۱۳
نمایهٔ موضوعی.....	۴۲۱

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی، شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی، به‌ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به‌نزله فکر و فرهنگ متمدنی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیاتی و ارزش‌های اسلامی از سویی بسبب بحار و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شده از دیگر سو، باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بشری، نظام‌های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پردازی و نوآوری پیرامون زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراخور شرایط و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملت، موجب داشت‌های رایج دینی به‌منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی را زردودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تبیین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می‌کرد.

بر اساس این، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به‌منزله نهادی علمی- فکری حسب‌الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی،

آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی) و با تلاش فراوان حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

«پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی» که متشکل از پنج گروه «فرهنگ پژوهی»، «مطالعات انقلاب اسلامی»، «تاریخ و تمدن»، «غرب‌شناسی» و «ادبیات معیشت» است، در راستای ساماندهی تأملات و کاوش‌ها در خصوص تحولات نسبی و اجتماعی می‌کوشد زمینه تولید آثاری با جهت‌گیری انتقادی و بومی را در موارد سائل، مشکلات حوزه‌های یادشده فراهم سازد.

۱. شناخت و بازسازی میراث مکتوب علمی اسلامی در حوزه تاریخ، تمدن، فرهنگ و هنر ایران و اسلام؛

۲. تحقیق در زمینه تحولات، مسائل و مسائلی تمدن، فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی؛

۳. تحلیل و بازکاوی کاستی‌های دیرینه، آسیب‌شناسی وضعیت کنونی و بررسی چشم‌انداز و چالش‌های آتی فرهنگ و هنر اسلامی و ارائه راهکارهای شایسته جهت احیا و ارتقای فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی و تعمیق پیوند نسل امروز با آن؛

۴. بررسی و تبیین نظری پیشینه، مبانی، اهداف و فرایند تحول و انقلاب اسلامی و مطالعه و بازشناسی مسائل و موانع انقلاب و راه‌های تحکیم اصول و توسعه آرمان‌ها و ارزش‌های متعالی آن و مصون‌سازی طبقات اجتماعی در قبال تازش فکری - فرهنگی بیگانگان؛

۵. بازشناسی ماهیت و مؤلفه‌های فکر و فرهنگ غربی و نقد و ارزیابی علمی دستاوردهای تمدن جدید، بررسی راه‌های توسعه اندیشه اسلامی و طرق اصطیاد عناصر انسانی و عقلانی فرهنگ و تمدن دیگر ملل؛

۶. نقد آثار منتشره و آرای مطرح شده در حوزه های مطالعاتی پژوهشکده.

نوشتار حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند جناب آقای دکتر محمدباقر بابانی طلائی در گروه فرهنگ پژوهی پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی است، به موضوع فرهنگ در کلام و سیره امیرالمؤمنین علیه السلام می پردازد.

مؤلف متولد سال ۱۳۴۲ شهر ارومیه است. تحصیلات ابتدایی تا دیپلم ریاضی را با رتبه اول استانی در همان شهر به پایان رساند و با وقوع جنگ خرداد ۱۴۰۰ ماه در جبهه ها حضور داشت. برای تکمیل باورهای اعتقادی در سال ۱۴۰۱ قم مهاجرت کرد و از هر فرصتی برای ارتقای علمی کوشید تا اینکه توانست کارشناسی ارشد علوم قرآنی را در دانشگاه و دروس حوزوی را تا پایان سطح در حوزة علمیه به پایان رساند؛ سرانجام بخشی از گم شده خود را نیز در دانشگاه فردوسی مشهد یافت. برای تلمذ از محضر عالم فرهیخته علامه سیدجلال الدین آشتیانی به مشهد مهاجرت کرد و دو سال حکمت متعالیه و فلسفه غرب را در محضر ایشان تلمذ کرد. با اخذ مدرک کارشناسی ارشد فلسفه و حکمت اسلامی به تهران سفر کرد و به تکمیل بود تئوری مدون از مدیریت و فرهنگ علوی به مطالعه مباحث مدیریت و فرهنگ پرداخت و تحصیلات کلاسیک خود را در رشته مدیریت راهبردی به پایان رساند و مشغول تدریس و تحقیق در عرصه های مدیریت و فرهنگ علوی شد. حاصل آن چندین کتاب و مقاله در حوزه مدیریت و فرهنگ است که «مبانی استراتژی فرهنگی از دیدگاه علی علیه السلام» و «مهندسی مدیریت در فرهنگ علوی» نمونه ای از آنهاست.

از آنجایی که مؤلف، مدرس رشته های مدیریت فرهنگی در مقاطع تحصیلات تکمیلی بود، از نبود متن علمی مستقل برگرفته از آموزه های قرآن و سنت پیامبر گرامی اسلام و اهل بیت عصمت و طهارت، به ویژه دوره زمامداری امیرالمؤمنین علیه السلام که الگوی حکومتی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران است، رنج می برد و به حق مورد انتقاد دانشجویان واقع می شد؛ از این رو این پژوهش شکل گرفت و تلاش شد خواننده محترم با مطالعه آن به این سؤالات پاسخ دهد:

هویت و چیستی فرهنگ و کارکردهای آن در آموزه های قرآن و سنت پیامبر

گرامی اسلام و اهل بیت عصمت و طهارت (ع)، به ویژه دوره زمامداری امیرالمؤمنین (ع) چگونه تعریف و بازنمایی می‌شود؟

آسیب‌های فرهنگی چیست و امیرالمؤمنین (ع) در دوره زمامداری با چه آسیب‌هایی مواجه بودند و با چه تدابیر و راهبردهایی با آنها برخورد داشتند؟ دولتمردان حکومت اسلامی برای ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ علوی و مواجهه با آسیب‌های فرهنگی از کدامین کاربست‌های اجتماعی و فرهنگی می‌توانند بهره گیرند؟

بر خود لازم می‌دانیم از تلاش‌های علمی و ارزشمند محقق محترم، جناب آقای دکتر محمد باقر بابائی قدردانی و تشکر کنیم. همچنین از شورای علمی گروه فرهنگ و سیره، سر آقایان حجت‌الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد، حجت‌الاسلام والمسلمین علی ذوعلم، حجت‌الاسلام والمسلمین حسن علی اکبری، دکتر حسن یانیا، دکتر مهدی رضائیان، حجت‌الاسلام والمسلمین محمدرضا زائری، دکتر امیر گرجانی، حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی جهان و حسین خزایی و نیز ارزیاب محترم، آقایان حجت‌الاسلام والمسلمین حسن علی اکبری و حسین خزایی که با ارائه نظرات ارزشمند خود بر غنای این اثر افزودند، کمال سپاس و امتنان را داریم. اساتید محترم انتشارات که در آماده‌سازی و چاپ اثر، مجذبه کوشیدند سپاسگزاریم. در خاتمه امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان، سازنده اصلاح و تکمیل این اثر و تولید آثار گرانسنگ دیگر یاری رسانند.

گروه فرهنگ پژوهی

پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی

■ مقدمه ■

فرهنگ‌ها برای انسانی را می‌سازند و انسان‌ها فرهنگ‌ها را تولید و بازپروری می‌کنند؛ بهترین فرهنگ‌ها را در میان بهترین خلائق باید جست‌وجو کرد، همچنان‌که بهترین آدم‌ها را نیز در فضای حیاتی بهترین فرهنگ‌ها باید یافت؛ بین فرهنگ و رتبه کمالی انسان‌ها رابطه مستقیمی وجود دارد و مطالعه این دو قرین هم است و نمی‌توان بین آنها تسیر و تفایوت را بدل شد.

بی‌شک انبیا و اولیای الهی برگزیدگان خلائق بوده و فرهنگ مترتب بر آنها بهترین‌های جهان هستی خواهند بود: «إِنَّ لَکَ مِنْ خَلْقِکُمْ وَ نُوحًا وَ آلَ إِبْرَاهِیمَ وَ آلَ عِمرَانَ عَلَى الْعَالَمِینَ»^۱. پیامبر اسلام که خاتم انبیا و خاتم بنی‌اسی طالب علیه السلام که امیرالمؤمنین است، فرهنگ مترتب بر آنها نیز خاتم فرهنگ‌ها و سرآمد همه فرهنگ‌ها خواهد بود.

امیرالمؤمنین علی علیه السلام پس از قرآن دومین معجزه بزرگ اسلام است که در دامن فرهنگ نبوی رشد کرده، بالنده و امام‌المتقین شده است؛ گذشت از ولادت و صفات متضادی که در این وجود مقدس تجمع شده است - که حیرت هر منصفی را برمی‌انگیزاند^۲ - شخصیت وجودی ایشان بر اساس روایات، اعجاز جهان اسلام است؛ چراکه بر اساس خبری که رسول‌الله صلی الله علیه و آله از شهادت ایشان

۱. آل عمران: ۳۳.

۲. مرتضی مطهری؛ مجموعه آثار شهید مطهری؛ ج ۱۶، ص ۳۷۳.

می‌دهد و می‌فرماید: «شقی‌ترین افراد بشر دو کس است: یکی آن که شتر صالح پیامبر را پی کرد و دیگر کسی است که محاسن علی را با خون سرش رنگین خواهد کرد» (الطبری و ابن إسحاق و ابن مردویه الله قال عمّار خرجنا مع الشیء فسی غزوة العشيرة فلما نزلنا متزلاً بمنّا فمّا نهّنا إلّا کلام رسول الله ص لعلی ع یا أبنا لئلاّ یب لنا رآة ساجداً معقراً وجهه فی التراب أ نعلم من أشقی الناس أشقی الناس اثنان أحتمر ثمود الذی عقر الناقة و أشقاهما الذی یغضب هذه و وضع یدیه علی لحنیه).^۱ در این کلام پیامبر اسلام ﷺ کُشنده شتر حضرت صالح را به قاتل امیرالمؤمنین تشبیه کرده است؛ اما وجه شبهه این تشبیه چیست و اینکه بین آن حضرت و شتر چه نسبتی می‌توان یافت؟ جز اینکه هر دو معجزه الهی‌اند؛ شتر معجزه بزرگ حضرت صالح بود و امیرالمؤمنین علی معجزه بزرگ اسلام و فرهنگ علوی است که در دامن پیامبر اسلام بزرگ شده و تربیت یافته است.

حال این سؤال طرح می‌شود، مقایسه با پی‌شدن شتر حضرت صالح عذابی نازل شد چگونه با شهادت امیرالمؤمنین عذابی نازل نشد؟! و شاید تأخیر این عذاب به تفاوت پیامبران دو امت یا شاید عذابی بالاتر از محرومیت جهان اسلام از نعمت رهبری متصور نیست؟! آیا شوموشی چراغ هدایت و سرگردانی امت اسلام در طول چهارده قرن و حاکمیت دشمنان خدا و پیامبر بر مقدرات مسلمانان عذاب الهی نیست؟^۲

مقام و شأن امیرالمؤمنین بالاتر از این است که بنده حقیر بتوانم او را توصیف کنم. او را شناخت جز رسول خدا ﷺ که فرمود: «مَنْ رَأَى سَمّاً کَفَى کُلَّ شَیْءٍ»^۳ را بکشد، مرا کشته است و کسی که به تو کینه و دشمنی ورزد با من دشمنی ورزیده است، کسی که به تو دشنام دهد، مرا دشنام داده است؛ زیرا من را همچون من هستی؛ روح تو، روح من است. سرشت تو، سرشت من است. خدای تبارک و تعالی من و تو را با هم آفرید و برگزید؛ مرا برای نبوت و تو را برای امامت

۱. محمدباقر مجلسی؛ بحارالانوار؛ ج ۳۵، ص ۶۱.

۲. نهج البلاغه؛ خطبه ۱۹۲.

۳. محمدحسین رجبی؛ تاریخ تحلیلی دوران امامت امیرالمؤمنین علی؛ ص ۲.

انتخاب کرد؛ پس هر کسی امامت تو را منکر شود، نبوت مرا منکر شده است.^۱
یا علی! تو جانشین بلافضل من و پدر دو فرزند من و همسر دخترم و جانشین من بر اتم پس از مرگ من هستی. امر تو، امر من و نهی تو، نهی من است. سوگند به آن که مرا به نبوت برانگیخته است و بهترین مردمان قرار داده، تو حجت خدا بر خلق او و امین خدا بر سر او و نماینده خدا بر بندگانش هستی.^۲

شناخت فرهنگ علوی برای هدایت و دستیابی به کمالات انسانی بر همه اهل معارف و جویای حقیقت لازم و ضروری است و اصولاً بدون این شناخت نمی‌توان مسیر راه مستقیم را یافت: «قَوْلَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِنِّي لَعَلِّي جَاءَهُ الْحَقُّ»^۳
امروزه می‌توان با مطالعه سخنان به‌جامانده از امیرالمؤمنین (ع) به این مهم دست یافت که بالارزست‌ترین و با‌زترین آن نهج‌البلاغه است؛ همچنان‌که رهبر کبیر انقلاب اسلامی می‌فرماید:

ما مفتخریم که کتاب مجال‌بلاغه که بعد از قرآن بزرگ‌ترین دستور زندگی مادی و معنوی و بالاترین کتاب‌های بخش بشر است و دستورات معنوی و حکومتی آن بالاترین راه نجات از انجم اول معصوم ماست.^۴

ضرورت فوق و نبود کار علمی منجم در این حوزه، نویسنده را بر آن واداشت که با هدف ارائه‌نمایی از فرهنگ علوی و درکردهای آن و پاسخ به دغدغه مهم جامعه علمی و دینی به این نوشتار اقدام کند. بتواند در نهایت به سؤالات زیر پاسخ‌گو باشد:

فرهنگ و کارکردها و کاربردهای آن در نگاه متولیان مسک بلوی، به‌ویژه امیرالمؤمنین (ع) چیست؟

آسیب‌های فرهنگی در فرهنگ علوی به چه مواردی گفته می‌شود و امیرالمؤمنین (ع) در دوره زمامداری با چه آسیب‌های فرهنگی در بخش خواص و

۱. سیدهاشم رسولی محلاتی: زندگانی امیرالمؤمنین (ع)؛ ص ۷۳۱.

۲. محمدحسین رجبی: تاریخ تحلیلی دوران امامت امیرالمؤمنین علی (ع)؛ ص ۲.

۳. نهج‌البلاغه؛ خطبه ۱۹۲.

۴. روح‌الله خمینی: وصیت‌نامه امام خمینی (ع)؛ ص ۷۸.

عوام مواجه بودند؟

امیرالمؤمنین (ع) برای مواجهه با آسیب‌های فرهنگی خواص و عوام از چه تدابیر و راهبردهایی بهره می‌بردند؟
از چه الگوی کاربست فرهنگی می‌توان برای برخورد با آسیب‌های فرهنگی جامعه کنونی ایران بهره جست؟

گرچه اساس این تحقیق بر پایه مطالعات قبلی و کتاب مبانی استراتژی فرهنگ از دیدگاه علی (ع) است، به فیش‌های باقی‌مانده از آن اکتفا نشد و لذا درباره کتاب نهج‌البلاغه مطالعه و فیش‌برداری شد. اطلاعات به‌دست‌آمده بعد از تحلیل و شوا به ارزش داده بنیان و تکنیک آنتروپی بر اساس سؤالات به‌صورت زیر سازمان می‌شد.

فصل اول با عنوان فرهنگ و شاخص‌های آن از دیدگاه امیرالمؤمنین (ع) در دو بخش تنظیم شد که در بخش اول، چیستی فرهنگ و ترمولوژی آن و تعریفی از فرهنگ ارائه شد که در نهایت تعریف مایه‌ی هویت‌بخش فرهنگ در دو حوزه اندیشه و ارزش‌ها شرح و بسط داده شد و در بخش دوم، بر اساس مؤلفه‌های فوق کارکردهای فرهنگ مطالعه و ترسhte شد.

در فصل دوم کتاب، تحولات اجتماعی و فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع) بازکاوی شد که در بخش اول آن، انتظارات و آسیب‌های اجتماعی — فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع) در دو حوزه اندیشه و ارزش‌های عملی و انگیزشی و در بخش دوم آسیب‌های فرهنگی دوره امیرالمؤمنین (ع) در گفتار بررسی می‌شود که در گفتار سوم، بعد از تعریف و تحلیل خواص از جامعه فرهنگ علوی، به آسیب‌های فرهنگی خواص در طول دوره زمامداری امیرالمؤمنین (ع) پرداخته شد و در گفتار چهارم بعد از تعریف عوام و ویژگی‌های آنها و وظایفی که در فرهنگ علوی مترتب بر آنهاست، آسیب‌های این گروه در طول دوره زمامداری آن حضرت بیان شده است.

فصل سوم به تدابیر امیرالمؤمنین (ع) در مواجهه با آسیب‌های فرهنگی اختصاص یافته است که در بخش اول به تدابیر و راهبردهای برخورد با

آسیب‌های خواص و در بخش بعدی به تدابیر و راهبردهای برخورد با آسیب‌های عوام می‌پردازد. برای اینکه بتوان از مباحث کتاب نتیجه‌گیری کرد، بخش آخر کتاب به کاربست الگوی علوی برای مواجهه با آسیب‌های فرهنگی جامعه کنونی (ایران پس از انقلاب) اشاره کرده است که چندین پیشنهاد ارائه شده است.

در اینجا بر خود فرض و واجب می‌دانم از همه کسانی که در این نوشتار مشوق بنده بوده‌اند، به‌ویژه استاد گرامی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر حسن علی‌اکبری، قدردانی و تشکر کنم. به امید اینکه راهنمایی شکل‌گیری فرهنگ صحیح و تأثیرگذار برای نویسنده و خواننده محترم در دنیا و آخرت باشد.

محمدباقر بابائی طلائی